

В.В.Говоруха,

к.держ.упр., доц., професор кафедри європейської та євроатлантичної інтеграції і національної безпеки, директор ХарРІ НАДУ

ПАТРІОТИЗМ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ УКРАЇНИ

У статті викладено роздуми щодо необхідності втілення вимог, які висуваються до суспільного інституту державної служби України, щодо виховання у державних службовців Української держави свідомого патріотизму. Патріотизм, тобто любов до Батьківщини, повага до державних символів і державної мови, почуття приналежності до свого народу, надає державній службі відтінок шляхетності. Без сумніву, кожен порядний і розумний службовець повинен підсвідомо мріяти бачити свою країну квітучою й багатою, міцною й захищеною.

Ключові слова: патріотизм, державна служба, державний службовець, державна кадрова політика.

Для сучасної України надзвичайно важливою є проблема формування спільних національних цінностей, які об'єднують громадян в єдину націю. У зв'язку з цим для інститутів державної служби та служби в органах місцевого самоврядування постає завдання обґрунтування мети та напрямків системних реформ у державному управлінні, які були б зорієнтовані на підвищення ефективності діяльності всіх органів влади, захист національних інтересів нашої Вітчизни, примноження національних цінностей і традицій.

Після розпаду Радянського Союзу і всієї світової соціалістичної системи виявилось, що для посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи, в тому числі й для України, західний досвід інституалізації владно-суспільних відносин не зовсім і підходить. Необхідно було при цьому враховувати, що вихідні умови – традиції демократії та лібералізму, рівень політичної культури населення, особливості національної ментальності та інше – суттєво різняться.

Для молодих демократичних країн (в т.ч. й для України) головним завданням на першому етапі державного будівництва була "департизація" інститутів державної влади.

Іноколи плутають поняття "департизація" і "деполітизація". Департизація

не дозволяє в умовах багатопартійності правлячій партії перетворити органи державної влади з інструменту загальнодержавної політики на інструмент політики цієї партії.

З огляду ж на “деполітизацію” слід визнати, що від політики повністю відокремити державних службовців неможливо. Органи державної влади, як і органи місцевого самоврядування, є важливим елементом держави як системи, фактично – кістяком системи управління суспільством, отже не можна вважати ці органи і політику лише взаємодіючими певним чином явищами.

Після розпаду СРСР наша держава успадкувала тип владно-суспільних відносин, що виявлявся в усіх країнах з однопартійною політичною системою.

Працівники органів влади розглядалися державною владою як інструмент єдиної правлячої партії, керівники мали бути членами цієї партії, партійні керівники мали власну, паралельну органам радянського та господарського управління, систему партійної підпорядкованості та управління, при цьому насаджувалась абсолютна відданість працівників апарату органів влади скоріше справі правлячої партії, аніж державі.

Таким чином, перед молодими незалежними державами, що утворились на уламках СРСР, постало нагальне завдання: поряд із найважливішими проблемами державотворення конституційного характеру докорінно реформувати й владно-суспільні відносини, втілити нові демократично-правові стандарти. Природно, що на дієвість цих відносин упродовж тривалого періоду негативно впливали, а подекуди й до сьогодні впливають, досвід і стереотипи суспільної свідомості минулого, певний її консерватизм.

Щодо “деполітизації”, то слід відмітити, що *a priori* органам влади завжди властива “внутрішня політизація”, що впливає з конституційних завдань, покладених на них. Адже, з одного боку, вони призначені для вирішення загальнодержавних суспільно-необхідних політичних завдань як у сфері зовнішньої політики, так і у сфері внутрішньої політики. З іншого –

специфіка державної служби, або служби в органах місцевого самоврядування вимагає від громадянина – державного службовця високого рівня національно-державної свідомості й правової культури, обізнаності щодо мотивів тих чи інших політичних рішень керівництва держави. Треба врахувати й конституційне право кожного громадянина на державній службі обирати і бути обраним до представницьких органів влади, що, у свою чергу, передбачає його певну політичну активність.

Отже, коли доводиться чути, що органи державного управління повністю "поза політикою", то цей вислів доводиться сприймати передусім як бажання, а не реальність. Інше питання, щоб законодавчо унормувати (обмежити) конституційне право цієї категорії наших громадян на членство у політичних партіях, а також неможливість для будь-якої посадової особи держави диктаторськи підпорядкувати собі державно-управлінські структури для виконання її особистих завдань, пов'язаних із виборюванням та утриманням влади.

Одночасно важко відокремити від політики державну кадрову політику. Вони тісно взаємопов'язані. Кадрова політика є складовою частиною внутрішньої та зовнішньої політики держави, засобом її реалізації. Вона формується в рамках і на основі державної політики, розробляється в інтересах останньої. Політика, влада, кадри – це іманентно притаманні суспільству зв'язки, які значною мірою визначають успіхи та невдачі його розвитку. Кадрова політика завжди виступає інструментом здійснення влади, є провідним суб'єктом перетворень, ключем до реальних соціально-політичних змін [5].

Для України вироблення сучасної кадрової політики є принциповим питанням, адже раніше, з відомих причин, вона не мала власної державної лінії у роботі з кадрами. Україна майже впродовж усієї історії не мала самостійності, а останні три століття взагалі не функціонувала як держава і тому не могла формувати власну політику.

Якщо ретроспективно оглянути історію сучасної незалежності України, то

впадає в очі, що кожен керівник держави вибудовував вітчизняну державну службу під себе. Так, перший Президент незалежної України Л. М. Кравчук її нібито наново створив, але основу кадрів державних службовців склали старі (перевірені) кадри радянських, комуністичного гарту чиновників, вихованих у душі блюзнірства та правового нігілізму, розбещених в останні роки радянської влади хабарництвом і безкарністю. Вони звикли не мати власної думки з питань, важливих для існування країни, в усьому сподіватися на керівну “єдину і направляючу” руку комуністичної партії. Цей апарат керував як державою, так і регіонами незалежної країни бездарно і без моральної мотивації. Тут доречно, на нашу думку, навести вислів одного з найуспішніших керівників держав ХХ ст. – колишнього прем’єр-міністра Великобританії Маргарет Тетчер: “... в епоху демократії управляти державою без урахування моральних принципів майже неможливо, і навряд чи варто найбільш упертим політикам ігнорувати цей факт [1]”.

Л. Д. Кучма у розбудові державної служби України пішов трохи далі. Було зрозуміло, що з часом колишній радянський апарат управління державою відійде, а на його місце треба підготувати зміну. З’явилася централізована державна система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів для органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Указом Президента України в 1994 р. утворено Українську Академію державного управління та її чотири регіональних інститути, а також мережу обласних центрів перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів.

Але у часи президентства Л. Д. Кучми, так само як і при Л. М. Кравчуку, патріотичної складової у мотивації державної служби абсолютно не приділялося уваги. Очевидно, що ці два політики не дуже відрізнялись один від одного своїм способом мислення, менталітетом, компартійним минулим та політичними переконаннями – і це не їх вина, вони є типовим продуктом своєї епохи, і сподіватися, що у наскрізь маргіналізованому “пострадянському” суспільстві українці оберуть “своїм Вашингтоном”

людину креативну, що міцно стоїть на позиціях українського одвічного прагнення до свободи – марна справа. Така, на жаль, діалектика життя, всьому є свій час.

Л. М. Кравчук на початку свого президентства постійно робив наголос на головному в діяльності державних службовців – на професіоналізмі, старанно уникаючи словосполучення “український патріотизм”. Він підкреслено робив ставку на радянсько-партійні кадри, навіть не українського походження, або які не були, принаймні, народжені в Україні, і, відповідно, не мали ніякого почуття і розуміння прагнень українців. Згадувалася кадрова політика більшовиків – під час бурхливих революційних подій у них керівниками наркоматів, командувачами армій ставали ”прапорщики”, адже головна вимога, яка до них висувалася, – бути до самопожертви відданими справі більшовицької партії. Скрізь, на всіх значущих посадах, були розставлені свої більшовицькі партійні кадри, хай і без досвіду адміністративної роботи. Колишньому секретареві ЦК КПУ Л. М. Кравчуку мало бути добре відомо, що за період горбачовської перебудови майже не залишилося в партійно-радянському керівництві людей порядних – згадаймо хоча б, хто розпочав масову “прихватизацію”, хто розставляв комсомольських апаратників на чолі перших кооперативів і т. ін. Ці кадри “досвідчених” державних управлінців, спираючись на власний досвід засвоєння нових методів управління в умовах ринкових відносин, дуже спритно й майстерно розікрали державне майно, нажили й надійно прилаштували свої капітали, побудували для себе і своїх родин “капіталізм” тощо. Урешті-решт, своїм знаменитим “маємо, що маємо”, Л. М. Кравчук підтвердив, що нічого путнього з тієї кадрової парадигми не вийшло.

Л. Д. Кучма, формуючи новий соціальний прошарок управлінців для органів влади, одразу також почав підносити у державній службі як головний принцип професіоналізму державних службовців. Виникає питання: чи можна сподіватися, що виплеканий у таких умовах майбутній керівник того чи іншого органу державного управління у своїх діях при вирішенні

кадрових питань буде вести себе по-іншому. На тему патріотизму чиновника молоді держави було накладено табу. У численних публікаціях, монографіях того часу ця тема майже не висвітлювалася, і лише інколи на заході країни окремі відчайдухи-керівники інтуїтивно добирали та плекали молоді кадри управлінців-патріотів своєї держави. Центр їх не підтримував, у київських кабінетах старші брати-чиновники знизували плечима – “західники”, що з них візьмеш.

Якщо підійти до цієї теми уважніше, то ми знайдемо безліч прикладів, як у різних країнах, у часи певних потрясінь на поверхню виходили державні мужі й апарат управління, патріотично налаштовані, і в цьому не мало сумніву суспільство, які давали новий шанс своїй країні й вдало його реалізовували. У післявоєнному відродженні Німеччини та Японії великою мірою заслуга саме таких людей, які самі вірили й заряджали оточення своєю вірою в майбутнє. Вони були патріотами. Вони приймали управлінські рішення (державні й дрібненькі, місцеві), виходячи з національних інтересів, тобто з інтересів людини(громадянина), суспільства та держави.

Нинішня ситуація в нашій державі вимагає концептуального визначення єдиних підходів до виховання державного службовця з урахуванням економічної, суспільно-політичної, демографічної ситуації, формування нового світогляду, морально-етичних, національно-історичних основ поведінки. Іншими словами – виховання чиновника-патріота.

Слід справедливо відмітити, що Президент України В. А. Ющенко з початку своєї каденції висуває до вітчизняних державних службовців абсолютно зрозумілі та справедливі вимоги – бути, насамперед, самовідданими патріотами своєї держави, людьми чесними й порядними, а також професіоналами високого рівня, які досконало володіють сучасними знаннями у сфері державного управління та вміннями їх творчого використання у практичній управлінській діяльності.

Років десять тому у журналі “Розбудова держави” під рубрикою “Джерела” була надрукована невідома до того часу стаття великого

Українця, видатного борця за незалежність рідної землі Симона Петлюри, яка називається “Патріотизм”. У ній зокрема зазначається, що “Патріотизм – це активна любов до своєї Вітчизни, до свого народу; це чин, благородні устремління кожного сина народу заслужити це ім’я. Пасивна любов до краю, любов у запічку не є патріотизмом. Патріотизм може бути лише свідомим... Випадкових патріотичних вчинків не буває...”.

Патріотизм завжди був і залишається великим і могутнім стимулом для творчих здобутків кожного громадянина державницького мислення, а тим більше державного службовця – якщо йому не байдужа доля України, якщо він мріє про здійснення в ній справжніх національних ідеалів.

В умовах сьогодення негативного зовнішнього інформаційно-психологічного тиску на індивідуальну та масову свідомість громадян України, у глибині душі вітчизняні державні службовці у більшості своїй розуміють, чому треба посилити патріотичну складову при організації діяльності органів влади, так само як необхідно посилити боротьбу на викорінення корупції, рівень якої в країні не знижується, а навпаки, щороку зростає.

Прикро, але, по суті, державна служба у нас залишається й надалі радянською за організацією і способом мислення чиновника. Цей радянський характер найбільше й сприяє розквіту корупції в умовах утвердження ринкової економіки, тобто послуги чиновника для громадян і суб’єктів господарювання стають все дорожче. А це, звісно, впливає на якість управлінської діяльності та на авторитет інституту державної служби в цілому. Звичайно, що всі спроби якимось чином навести порядок у цій сфері певним колом державних службовців буде сприйнято неоднозначно. Можна уявити собі реакцію на Сході та Півдні країни на введення вимоги обов’язково для державних службовців володіти державною мовою і в підтвердження цього пройти відповідне тестування. Можлива шалена протидія введенню в практику призначення на посади та просування по службі з огляду атестування на ступінь володіння державною мовою за

підтримки політичних сил та їх представників у представницьких органах влади, які виборюють статус другої державної мови для російської і самі за довгі роки в українській політиці так і не оволоділи українською. А це вже нагадує свідоме нехтування всім українським. Звичайно, ця протидія знайде відповідну інформаційну підтримку у ЗМІ нашого північного сусіда.

На жаль, у прийнятому в першому читанні у вересні 2008 р. нового законопроекту “Про державну службу” навіть немає норми щодо обов’язкового володіння державним службовцем державною мовою (!).

Наявне протиріччя можливо вирішити перш за все руйнуванням віджилого світоглядного стереотипу у свідомості українського державного службовця – “тримайся подалі від націоналізму (чит. патріотизму – *В. Г.*)”.

І тут знов, на наш погляд, доречно навести висловлювання М. Тетчер з приводу співвідношення професійного та національного компонентів у державному управлінні демократичною державою: “Націоналізм, національна гордість і національні інститути, не дивлячись на притаманні їм недоліки, формують найліпшу основу для дієвої демократії. Спроби придушити національні відмінності або об’єднати різні нації з чітко наявними традиціями у штучні державні утворення дуже часто закінчуються провалом, а іноді й кровопролиттям. Мудрий державний діяч оспівує національний статус і використовує його [1]”.

А тепер порівняйте це з патологічним страхом перед “націоналістами” у владних кабінетах першого і другого українських президентів.

Національна самосвідомість об’єктивно споріднена з націоналізмом і почасти знаходить у ньому своє втілення. Щонайменше можна стверджувати: розвиток національної самосвідомості недосяжний без певних форм націоналізму, які виступають необхідною умовою державотворчих змагань етнічної нації, перетворення її в націю повномасштабну і, врешті-решт, успішного довершення процесу її самовизначення [2].

На наш розсуд, без сумніву – в націю політичну, європейську, сучасну, багатонаціональну, за умови поділу прагнень титульної нації представниками

національних меншин.

Мова як особлива знакова система виконує подвійну функцію: з одного боку, як засіб комунікативної поведінки, котра сприяє досягненню узгодженості в поведінці людей, а з іншого – як втілення культурно-історичного досвіду, унікальне надбання народу країни, засіб самоідентифікації громадянина із суспільством, в якому він живе. Визначення терміна “державна мова” подано в “Коментарі до Конституції України”: “Державною мовою прийнято називати визнану Конституцією або законом основну мову держави, обов’язкову для використання в законодавстві, офіційному діловодстві, судочинстві, навчанні тощо [3]”.

Добре відомо, що державна служба як суспільне явище є своєрідною формою відображення суспільних зв’язків і відносин, показник ступеня гуманності, людяності, існуючих у суспільстві порядків.

При цьому саме державна мова виступає соціально-психологічним фактором, який сприяє духовному і соціально-політичному єднанню людей. Незнання громадянами мови країни, в якій вони живуть, якщо такі випадки розповсюджені, є дестабілізуючим фактором. І навпаки, використання державної мови як символічної системи робить мовців учасниками певної “угоди”. Таким чином досягається єдність народів, що населяють країну, формується комплекс соціальних почуттів, до числа яких входять, наприклад, “патріотизм”, “солідарність” тощо. Це питання державної ваги, тісно пов’язане з такими поняттями, як громадянська ідентичність, культурна цілісність тощо. Це також питання національної безпеки, соціальної стабільності й інтелектуальної розвиненості країни. Державна мова – це обличчя держави, її символ, такий же як і прапор, герб, гімн. Вона покликана не розділяти, а об’єднувати громадян країни.

Отже, можна дійти висновку, що особливе місце серед соціопсихолінгвістичних факторів, які впливають на рівень професіоналізму й професійну мобільність державних службовців, посідає негативна мовна ситуація, що склалася в українському суспільстві у сфері державного

управління.

Патріотизм, безумовно, має ще одну дуже важливу ознаку. Він містить як обов'язкову складову і своєрідний підмурок загальні гуманістичні цінності, принаймні в межах історично визначеного місця і часу. Без цього патріотизм вироджується у фетишизований, лубочний ура-патріотизм, прийнятний лише для вжитку в межах досягнення формальних, меркантильних цілей [4].

Формування державно-управлінської еліти – непростий і довгий процес. Справжня елітарність, як і інтелігентність, втілює в собі досвід кількох поколінь, які займаються однією справою, зокрема – державним управлінням, накопиченням та передачею перевірених часом знань, традицій від покоління до покоління державних службовців. Тому, з огляду на відсутність, з відомих причин, такого досвіду поколінь державних службовців, управлінська культура високого рівня стає надбанням принаймні тих управлінців, хто є насправді патріотом своєї держави.

Список використаних джерел

1. *Тетчер Маргарет*. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / Маргарет Т. ; [пер. с англ. – 2-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – С. 20.
2. Основи демократії : Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / [авт. кол. : М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.] ; за заг. ред. А. Колодій ; МОН України, Ін-т вищої освіти АПН України, Укр.-канад. Проект “Демократична освіта”, Ін-т вищої освіти. – К. : вид-во “Ай бі”, 2002. – С. 181.
3. Коментар до Конституції України. – 2-ге вид., видр. і доп. – К., 1998. – С. 42.
4. *Калашников О. І.* Патріотизм і формування громадянського суспільства / О. І. Калашников // Актуальні проблеми державного управління : Зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2006. – №3(30). – С. 287–294.
5. *Якубовський О.П.* Кадри, еліти, лідерство в державному управлінні : [навч.-метод. посіб.] О. П. Якубовський, Л. Л. Приходченко. – Одеса : Оптимум, 2001. – 173 с.

Govorukha V.V. Patriotism of civil servant of Ukraine.

In the article yzlozhennye to the reflection in relation to the necessity of embodiment of requirements which are pulled out to the public institute of government service of Ukraine, in relation to education at the civil servants of the Ukrainian state of conscious patriotism. Patriotism, that love to Motherland, honour to state characters and official language, feeling of belonging to the people, gives government service the tint of breeding. No doubt, every decent and clever office worker must subconsciously dream to see the country flowering and rich, strong and protected.

Key words: patriotism, government service, civil servant, public skilled policy.

Говоруха В.В. Патриотизм государственного служащего Украины.

В статье изложены размышления относительно необходимости воплощения требований, которые выдвигаются к общественному институту государственной службы Украины, относительно воспитания у государственных служащих Украинского государства сознательного патриотизма. Патриотизм, то есть любовь к Родине, уважение к государственным символам и государственному языку, чувство принадлежности к своему народу, придает государственной службе оттенок воспитанности. Без сомнения, каждый порядочный и умный служащий должен подсознательно мечтать видеть свою страну цветущей и богатой, крепкой и защищенной.

Ключевые слова: патриотизм, государственная служба, государственный служащий, государственная кадровая политика.